

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن

*دکتر حسنعلی مؤذن زادگان *سمیه نوری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۱۷

چکیده

نزاع دسته جمعی یکی از پدیده‌های مجرمانه شایع در جوامع از گذشته تا به حال محسوب می‌شود. این جرم، از جمله جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص است که حقوق ایران در ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات)، پیش‌بینی کرده است. در بررسی علل و عوامل ارتکاب جرم مزبور، از حیث فردی و اجتماعی، از تحقیقات میدانی انجام گرفته در این زمینه استفاده شده است. به علاوه پس از تحلیل علل و عوامل فردی و اجتماعی، بروز نزاع دسته جمعی با استفاده از تحقیقات میدانی مزبور، طرق پیشگیری از وقوع این جرم، اعم از پیشگیری اجتماعی و کیفری مطرح گردیده است. از جمله علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه از حیث علل و عوامل فردی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته، تأثیر جنسیت و سن است و از حیث اجتماعی مهاجرت، فقر، بیکاری و تضاد فرهنگی به عنوان متغیرهای ثابت شده در تحقیق می‌باشد. در زمینه راه کارهای پیشگیری اجتماعی از جرم، ابزارها و روش‌هایی همچون ایجاد هماهنگی و یکپارچگی فرهنگی و رواج سنت میانجی‌گری از یک سو و تجدیدنظر در مجازات‌های مقرر قانونی مذکور در ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی، از حیث ایجاد خصلت بازدارندگی از سویی دیگر، در سیاست جنایی ایران ضروری به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: منازعه، عوامل نامساعد اجتماعی، عوامل نامساعد فردی، پیشگیری کیفری، پیشگیری اجتماعی، سیاست کیفری، سیاست جنایی.

*دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

*کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

مقدمه

جوامع بشری از دیرباز همواره مورد تهاجم و تهدید انواع جرایم از سوی قانون شکنان بوده‌اند، و هر جامعه به فراخور ساختار اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خود از طریق ابزارهای موجود در سیاست کیفری خود، با این جرایم مبارزه کرده است. در بین انواع جرایم ارتكابی در جوامع، جرایم علیه اشخاص از جمله جرایمی می‌باشند که با قطع نظر از اختلافات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، هر جامعه‌ای برای حفظ موجودیت خود، حتی از زمانی که تشکیلات منسجمی به عنوان دولت یا حاکمیت وجود نداشته، با مجرمین آنها مبارزه کرده است. در واقع این دسته از جرایم، جزء جرایم طبیعی محسوب می‌شوند. در بین جرایم علیه اشخاص، که شدیدترین آنها، قتل عمدی محسوب است، جرم منازعه از برجستگی خاصی برخوردار است. این جرم از اوان تشکیل اجتماعات بشری، مبتلا به جوامع، بوده است. ویژگی خاص این جرم، بروز و ظهور آن به حد وفور در جوامع توسعه نیافته و فاقد فرهنگ پیشرفته اجتماعی است. در جوامعی که زور و قلدری جانشین منطق و استدلال برای حل اختلافات بشری به عنوان یک امر طبیعی جلوه می‌کند، ملاحظه نزاع دسته جمعی، شیوع قابل توجهی را در جامعه نشان می‌دهد. در این جوامع، استدلال، منطق، خرد گرایی برای حل منازعات و اختلافات، جایگاهی ندارد. ابزار حل اختلاف، درگیری فیزیکی بین دو گروه طرف اختلاف و حصول نتایج زیان بار آن، از جمله قتل و جرح است. ویژگی دیگر اینکه در طریق ارتكاب جرم منازعه، به لحاظ تعداد قابل توجه شرکت کنندگان

۱. در حقوق کیفری مراد از جرایم طبیعی به آن دسته از جرایم اطلاق می‌شود که در همه جوامع انسانی با قطع نظر از اختلاف در آداب و رسوم و فرهنگ و ملیت مغایر با احساسات بشردوستانه بوده و جرم می‌باشد. جرایمی مانند قتل، سرقت، آدم‌ربایی و تجاوز به عنف از جمله جرایم طبیعی محسوب می‌شوند. هر چند در حقوق کیفری ایران، جنبه خصوصی قتل عمدی بر جنبه عمومی آن غلبه دارد. زیرا در صورت گذشت اولیاء دم یا عدم امکان اجرای قصاص به لحاظ فقد شرایط مربوطه، به موجب ماده ۶۱۲ قانون مجازات اسلامی، قاتل را به سه تا ده سال حبس تعزیری محکوم می‌نماید.

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۱۸۹

در منازعه و امکان فرار از مسئولیت، شناسایی مرتکبین قتل یا جرح یا صدمات دیگر، برای مقامات انتظامی و قضایی امری به غایت مشکل و گاهی در حد غیر ممکن است. از این رو، در قوانین موضوعه جزایی کشورها، قانون‌گذاران ضمن پیش‌بینی این جرم با قطع نظر از شناسایی عامل صدمه در اثنای منازعه، برای کلیه شرکت کنندگان در منازعه، مجازات‌های بازدارنده مقرر کرده‌اند.^۱ در علل ایجاد نزاع به عنوان یک جرم علیه تمامیت جسمانی که از مصادیق بارز انحرافات اجتماعی محسوب است، متغیرهایی مستقل از قبیل تضاد فرهنگی، بی‌سوادی، فقر، مهاجرت، سن، جنس، مکان و زمان نقش اساسی دارند. در تحقیقات راجع به بررسی همه جانبه جرم منازعه که اصولاً باید شامل جنبه‌های حقوقی و جرم‌شناسی باشد، با وجود تحقیقات قابل توجه در جنبه حقوقی موضوع،^۲ تاکنون از حیث بررسی علل و عوامل بروز این جرم و نیز طرق پیشگیری آن، تحقیقی در ادبیات جرم‌شناسی ایران به نظر نرسیده است.

از آنجا که پرداختن به علل و عوامل ارتکاب این جرم نیاز به تحقیق میدانی و مستند سازی آماری دارد، در این تحقیق، از نتایج سه تحقیق میدانی علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه مشخصاً صدمات بدنی (قتل)، در بازه زمانی نه ماهه در پزشکی قانونی تهران و یک ساله در شش مرکز اصلی حوادث شهر تهران و دو روستا، از بخش خواجه توابع شهرستان هریس، در آذربایجان شرقی استفاده شده است. در بررسی عوامل ارتکاب جرم، در تحقیق اول که از ۸۴۵۰ مورد ارجاع شده صدمات بدنی، ۴۷۹ مورد (۵/۶ درصد) ناشی از جرم منازعه (تحقیق انجام شده در مرکز تحقیقات

۱. برای مطالعه بیشتر «ر.ک» به: نوروزی، سمیه، بررسی جرم منازعه در حقوق کیفری ایران و لبنان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ۱۳۹۱

۲. از جمله این تحقیقات «ر.ک»: مؤذن زادگان، حسنعلی، بررسی جرم صدمات بدنی در اثنای منازعه، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱، سال ۱۳۷۸ و نیز رحمدل، منصور، قتل و صدمه بدنی در منازعه، مجله پژوهش‌های حقوقی شماره ۱۴، سال ۱۳۸۷ و یزدیان جعفری، جعفر، معلوم نبودن مرتکب صدمات در منازعه و چگونگی جبران خسارت از زیان دیده آن، نشریه فقه و حقوق، شماره ۸، سال ۱۳۸۵

۱۹۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

بیمارستان سینای تهران) و در تحقیق دوم در مرکز پزشکی قانونی تهران، در نیمه اول سال ۷۴ و سه ماهه اول سال ۷۵، ۶۰ مورد از پرونده‌های ناشی از نزاع، به قتل منجر شده است. در تحقیقات مزبور، تأثیر سن، جنس، مکان و زمان در ارتکاب جرم منازعه اثبات شده است. همچنین در تحقیق انجام شده در روستای خواجه که با روستای مشابه مورد مقایسه قرار گرفته است، تأثیر مهاجرت و نهایتاً اختلاف فرهنگی مهاجران با مردم بومی مبرهن می‌باشد. در این مقاله ضمن تحلیل آمارهای متکی به تحقیقات مزبور در بروز علل و عوامل فردی و اجتماعی این جرم، به طرق پیشگیری اجتماعی و کیفری آن در حد وسع، پرداخته شده است. به موجب این تحقیقات، فرضیه مقاله این است که با توجه به داده‌های موجود، عوامل نامساعد فردی و اجتماعی مورد اشاره، تأثیر بسزایی در وقوع جرم منازعه داشته و راهکارهای پیشگیری اجتماعی و کیفری به شرح مذکور در مقاله به منظور پیشگیری از وقوع آن امری ضروری است. با توجه به محتوای این مقاله مطالب آن در دو بخش تحت عناوین عوامل ارتکاب جرم منازعه (مبحث اول) و طرق پیشگیری از آن (مبحث دوم) ارائه شده است.

مبحث اول- علل و عوامل جرم منازعه

رفتارهای مجرمانه، شامل رفتارهایی می‌شوند که از الگوهای مطلوب رفتاری جامعه فاصله گرفته و نگرش منفی جامعه را به دنبال دارند. این رفتارها ممکن است از جامعه ای به جامعه دیگر و از زمانی به زمان دیگر، دچار تحول گردند. هنگامی که یک انحراف اجتماعی، توجه مقنن را به خود جلب کند، ممکن است به عنوان یک انحراف صرف تلقی نگردد و از طرف قانون دارای وصف مجرمانه شناخته شود. جرم علاوه بر این که به عنوان موضوع حقوق جزایی مطالعه می‌شود، بلکه موضوع علم دیگری به نام جرم شناسی نیز می‌باشد. مرحوم دکتر کی نیا در تعریف جرم شناسی اینگونه بیان داشته‌اند: «جرم شناسی دانش نوینی است که برای شناخت علل یا عوامل جرم زا و ارزیابی میزان تأثیر نیک و بد آنها در یک جامعه و شناسائی کامل تبهکاران و انگیزه

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن..... ۱۹۱

های آنها در ارتکاب جرم، می‌کوشد و درمان تبهکاران و پیشگیری از وقوع جرم، هدف غائی آن است.^۱ همان طور که در تعریف مزبور آمده است، شناخت علل و عوامل جرم زای منازعه و پیشگیری از وقوع این جرم در زمره موضوعات جرم شناسی بوده و می‌تواند در تدوین سیاست جنایی مدبرانه که اتخاذ تدابیر لازم را در مهار جرم اعم از کیفری و غیر آنها طلب می‌کند، واجد اهمیت مخصوص برای دست‌اندرکاران تدوین سیاست جنایی ایران باشد. در این مبحث، علل و عوامل جرم زای اجتماعی و فردی را که مؤثر در وقوع جرم منازعه به عنوان موضوع تحقیق است، مورد بررسی قرار می‌دهیم.^۲

۱- علل و عوامل اجتماعی جرم زا

«تأثیر عوامل اجتماعی در ایجاد شخصیت بزهکار با توجه به عوامل فردی به عنوان زیربنای شخصیت، از اعتبار بسیاری برخوردار است. محیط شخصی بزهکار، فرهنگی که در آن رشد نموده و همچنین محیط اقتصادی از جمله عوامل انکار ناپذیرند که در ارتکاب بزه باید مورد توجه قرار گیرند.»^۳ با توجه به تحقیقاتی که در زمینه جرم منازعه، صورت گرفته و در مقدمه به آن اشاره شد، می‌توان علل اجتماعی مؤثر در بروز جرم مزبور را به شرح ذیل مطرح کرد.

۱-۱- مهاجرت و اختلاف فرهنگی

«مهاجرت‌های بی‌حساب و حرکت دائمی مردم از منطقه‌ای به منطقه دیگر یکی از عوامل مهم در ازدیاد جرایم است. مهاجران به سختی می‌توانند خود را با شرایط اجتماعی و حیات جدید و فرهنگ آن منطقه سازگار کنند. مهاجرین از طریق جا انداختن و تثبیت موقعیت خود گاهی رفتاری خلاف انتظار از خود بروز می‌دهند و البته

۱. کی‌نیا، ۱۳۸۴: ص ۸۲

۲. از دیدگاه جرم‌شناسان، علل و عوامل جرم زا به علل و عوامل زیستی- روانی (درون‌زا) و علل و عوامل اجتماعی (برون‌زا) تقسیم می‌شوند. (همان، ص ۴۷۱)

۳. نوربها، ۱۳۸۰: ص ۱۸۰

این امر درباره نسل اول مهاجران اندک است و نسل‌های بعد که خود را در آن منطقه صاحب حق و آب و گلی یافتند، زیادتر می‌گردد. در حوزه‌های جوامع شهری، روابط اجتماعی بر اساس منافع شخصی است. ناراحتی‌های شخصیتی فرد در جامعه شهری زمانی به اوج خود می‌رسد که تحرک و جا به جایی جمعیت افزایش یابد و افراد در جوامع جدید خود را بیگانه و تنها احساس کنند. روابط افراد به ندرت به صورت دوستی‌های صادقانه و صمیمانه است^۱ بیگانگی در مهاجران تا جایی می‌رسد که برادر و خواهر هم همدیگر را فراموش می‌کنند. در نتیجه انسان مهاجر در جوامع شهری به موجودی مبدل می‌شود که فقط هدف اساسی و اولیه او ارضاء نیازهای شخصی خودش است. چون هر کس فقط خود را مسئول تأمین زندگی خود می‌داند و هیچگونه وابستگی گروهی و اجتماعی دیده نمی‌شود. به همین دلیل فرد مهاجر در جامعه جدید دچار ناراحتی و عقده‌های زیادی می‌گردد و عصبانیت و پرخاشگری وی تقویت می‌شود، اما چون قادر نیست این پرخاش را بروز دهد و همچنان با تحقیر روبرو است، از این رو عصبانیت و پرخاشگری آرام آرام در وی تقویت می‌شود و به صورت برخورد و نزاع با دیگران بروز می‌کند.

«مهاجرت‌های بی رویه و بدون برنامه ریزی پیامدهای منفی را در پی دارد. بدین صورت که به دنبال مهاجرت به شهر، جمعیت افزایش می‌یابد و به موازات این امر، حاشیه‌نشینی نیز رشد بیشتری پیدا می‌کند، در نتیجه محیط ناسالم و نامناسب توسعه می‌یابد که مهاجرین عمدتاً جذب این نواحی می‌شوند. این محیط‌ها دارای خرده فرهنگ‌های مختلف هستند که زمینه انحرافات اجتماعی از جمله منازعه را ایجاد می‌نمایند. نخستین نتیجه مهاجرت، برخورد خرده فرهنگ‌های متفاوت در یک منطقه است که در بسیاری از مواقع، منجر به نزاع با همدیگر و هنجارشکنی اجتماعی می‌شود. شرط لازم و عامل بازدارنده ارتکاب جرم نزد شخص مهاجر، پذیرش فرهنگ جامعه‌ای است که به آن مهاجرت کرده است. حال آنکه مهاجرین اگر چه در کشور یا شهر مهاجر پذیر

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن..... ۱۹۳

زندگی می‌کنند ولی هنوز فرهنگ کشور یا شهر مبدأ را دارند و همین مسئله اولین جرقه برای ایجاد ناسازگاری‌های اجتماعی و طغیان بر علیه افراد جامعه مقصد است. مهاجرین چون در جامعه جدید با هنجارها و ارزش‌های دیگری روبرو می‌شوند، آرام آرام به نسبی بودن ارزشها می‌رسند و این نسبی بودن ارزشها، هنجارها را از قداست می‌اندازد و تخلف از آنها را آسان‌تر می‌کند. بنابراین مهاجرین خود را در میان سایرین بیگانه می‌یابند و بدین جهت برای توجیه خویش و تا حدودی به علت بی توجهی به رفتارهای نامناسب گرایش می‌یابند.

مهاجرت بی رویه تأثیرگذار در اختلاف فرهنگی می‌شود. فرهنگ، نقش بسیار مهمی در وقوع منازعه ایفا می‌نماید. در ایران، به علت وجود خرده فرهنگ‌ها و ساختارهای قبیله‌ای متفاوت، که در مناطق مختلف جامعه، پراکنده گشته‌اند، این جرم نمود بیشتری دارد. «نزاع‌های دسته جمعی در جوامعی که ساخت روابط سنتی و قبیله‌ای مبتنی بر زورمداری و قدرت بوده و گرایش‌های سلطه جویانه و عصبیت وجود داشته، بیشتر رخ می‌دهد.»^۱ تضاد فرهنگی موجود، میان مناطق روستایی و شهری نیز در میزان وقوع این جرم دخیل است؛ به طوری که در روستاها، بیشتر شاهد نزاع هستیم. البته لازم به ذکر است که نوع نزاع و دلایل ایجاد آن در روستا، بیشتر بر سر دستیابی به قدرت و منابع کمیاب و اختلافات بین قبایل است. «گابریل تارد معتقد بود که اختلاف جرایم در شمال و جنوب از این رو پدید آمده است که جنوب اصولاً منطقه روستایی است و شمال منطقه شهری»^۲ در ایران نیز، به خاطر وجود قبایل و طوایف مختلف بخصوص در روستاها، این جرم بیشتر دیده می‌شود. در تحقیقی میدانی که به صورت موردی در دو روستا، از بخش خواجه توابع شهرستان هریس، در آذربایجان شرقی صورت گرفته، نقش مهاجرت در ارتکاب جرم قابل تحلیل است. در این تحقیقات میدانی^۳ که در یکی

۱. میدی، ۱۳۸۲: ص ۱

۲. کی نیا، ۱۳۵۷: ص ۳۹

۳. نایی و همکاران، ۱۳۸۸: ص ۱۲۸-۱۱۵

نزاع دسته جمعی رواج دارد و در دیگری رخ نمی‌دهد، مشاهده شد که نزاع دسته جمعی، اساساً در منطقه‌ای صورت می‌گیرد که گروه‌های متمایز از هم (متمایز از لحاظ قومی یا شبکه خویشاوندی و امثالهم) وجود دارد و رقابت بین آنها برای کسب جایگاه های قدرت و دستیابی به منابع کمیاب، باعث کشمکش و درگیری و نزاع بین آنها می‌شود. روستای پرنزاع، متشکل از گروه‌های طایفه‌ای متمایز است که برای کسب قدرت، زمین و آب به نزاع دسته‌جمعی روی می‌آورند. این روستا دارای مهاجر پذیری و مهاجر فرستی نسبتاً بالایی است؛ وجود این گروه‌های مهاجر که به طور مرتب نیز جابجا می‌شوند، عامل اصلی نزاع شناخته شده است. در روستای کم نزاع، مشابه مورد مطالعه در تحقیق میدانی مزبور، گروه‌های اجتماعی متمایز ناشی از مهاجرپذیری که برای کسب قدرت، زمین و آب به نزاع روی آورند، مطرح نبوده است. فقدان مهاجرت پذیری به این روستا کمک کرده تا منازعه در آن صورت نگیرد. بدین‌سان در تحقیقات مزبور می‌توان به خوبی نقش مهاجرت پذیری روستایی را (خواجه از بخش هریس) که نزاع در آن شکل گرفته است، ملاحظه کرد.

۲-۱- فقر و بیکاری

نتیجه بعدی که از مهاجرت حاصل می‌شود فقر و بیکاری است. «بدیهی است اوضاع نابسامان اقتصادی و تضاد فرهنگی، مهاجرین و خانواده‌های آنان را در شرایط بسیار نامناسب قرار داده و استعداد ناسازگاری و بزهکاری آنان را افزایش می‌دهد.»^۱ فقر یکی از عوامل جرم‌زاست. فقر می‌تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم فضیلت‌های جوامع انسانی را نابود کند و استعدادهای آدمیان را تباه سازد. بین بحران‌های اقتصادی و افزایش بعضی از گونه‌های تبهکاری، یک همبستگی مثبت وجود دارد و آمارها نیز اغلب آن را تأیید کرده است. بحران‌های اقتصادی با تأثیر گذاری بر تغییرات مواد مصرفی و ضروری اولیه، تغییرات قدرت خرید و افزایش بیکاری بر تبهکاری و

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن..... ۱۹۵

بزهکاری می‌افزاید. «قحطی و گرسنگی و آینده مبهم، اشخاص را به نومی‌سوق می‌دهد و باعث می‌شود که در نومی‌سوق دست به شورش، ضرب و جرح و اهانت نسبت به نمایندگان قدرت عمومی و حافظان نظم از جمله نظم اقتصادی بزنند.»^۱

فقر ناراحتی و بی‌نظمی و اختلال خانواده را دامن می‌زند و موجب ستیزه‌جویی و نزاع می‌گردد. فقر می‌تواند کانون گرم خانواده را مختل سازد که تأثیر آن در روابط اجتماعی افراد در بیرون از خانواده همراه با خشونت و نزاع آشکار می‌گردد.

فقر مانع پیشرفت و ترقی افراد از لحاظ اجتماعی و فرهنگی می‌شود، به دنبال آن بی‌سوادی نیز گسترش می‌یابد. نتیجه بی‌سوادی، عدم اطلاع از قوانین مصوب می‌باشد. «از نظر آسیب‌شناسی اجتماعی، بیکاری و فقر می‌تواند عامل عمده‌ای در پیدایش نابسامانی‌های رفتاری و روانی و در نتیجه موجب بالا رفتن انواع کجروی‌های اجتماعی باشد.»^۲ به دنبال فقر و برآورده نشدن خواست‌های افراد در خانواده، نزاع خانگی ایجاد می‌شود. نزاع خانگی، منعکس‌کننده واقعیت تلخ جامعه مانند فقر و بیکاری است. «به گفته یک روان‌پزشک، اصولاً خشونت‌های اجتماعی محصول احساس محرومیت نسبی است. وقتی توقعات اجتماعی بالا می‌رود، وقتی رسانه‌ها با تبلیغ کردن کالاهای لوکس و رنگارنگ، زندگی مرفه را آرمان و هدف مخاطب ترسیم می‌کنند؛ در حالی که این هدف با شغل و درآمد مخاطب قابل دسترسی نیست، در نتیجه میان اهداف و ابزار مشروع دستیابی به این هدف فاصله ایجاد می‌شود یعنی فرد احساس محرومیت می‌کند. این واقعیت می‌تواند منجر به خشونت و پرخاشگری در میان افراد شود، وقتی میل و تقاضا امکان ارضا نداشته باشد، در نتیجه به خشونت تبدیل می‌شود.»^۳

خلاصه مطلب در این بخش آن است که فقر و بیکاری می‌تواند منتهی به فقر فرهنگی و مانع از تعلیم و تربیت گشته و بی‌سوادی را دامن زند.

۱. کی‌نیا، پیشین، ص ۱۸۷

۲. ستوده، ۱۳۸۰: ص ۷۹

۳. به نقل از قادری، مشاهده شده به تاریخ ۹۱/۱۱/۱۰ در سایت www.lawtoday.ir

به طوری که در تحقیق میدانی مورد بحث مشاهده می‌شود، درصد قابل توجهی (...)
از منازعه‌کنندگان دارای فقر فرهنگی و بی سواد یا کم سواد بوده‌اند و این خود تأثیر
این موضوع را به عنوان عاملی اجتماعی در بروز نزاع مبرهن می‌سازد.

۲- علل و عوامل طبیعی (تأثیر فصول گرما و سرما)

«اندیشمندان در شناسایی عوامل بروز تبهکاری، دریافته‌اند که انسان، مکان و زمان،
سه عنصر اصلی مؤثر در شکل‌گیری جرم است. بنابراین، تفاوت در ساختار مکانی،
زمانی و رفتاری، توزیع نابرابر جرایم را در سطح شهر در پی دارد. بزهکاران در انتخاب
محل و زمان جرم، کاملاً منطقی و سنجیده عمل می‌کنند و تنها مکان‌های خاصی را
برمی‌گزینند. برخی فضاهای شهر، مستعد و تسهیل‌کننده بزهکاری و برخی مانع و
بازدارنده آن هستند.»^۱ مستند این دیدگاه، قانون حرارتی کتله می‌باشد. به موجب این
قانون «آدم‌کشی‌ها و جنایات دیگر علیه اشخاص، در نواحی جنوب به ویژه به هنگام
فصول گرما بیشتر رخ می‌دهد، جنایات علیه اموال در نواحی شمال و به هنگام فصول
سرما زیادتر اتفاق می‌افتد.»^۲ در خصوص منازعه نیز این امر صادق است. البته در این
مورد باید به شرایط و اوضاع و احوال محیط، از قبیل محل وقوع جرم (شهر، روستا،
کوهستان، قمارخانه، کافه، رستوران) و زمان وقوع جرم (شب، روز، فصل، روزهای
تعطیل) توجه کرد. منازعه در فصل گرما بخصوص در تابستان، بیشتر از فصول دیگر
اتفاق می‌افتد؛ محل وقوع آن هم در بیشتر موارد، خیابان‌هاست. نتایج تحقیقی که در
قسمت قبل نیز به بخش‌هایی از آن اشاره شد، این امر را ثابت می‌نماید. ۳۳/۸ درصد از
کل آسیب‌ها در تابستان، ۲۶/۳ درصد در بهار، ۲۰/۳ درصد در زمستان و ۱۷/۳ درصد در
پاییز اتفاق افتاده بود. اوج ساعات بستری مجروحان ناشی از منازعه ۹ شب بوده است.
خیابان‌ها محل اصلی وقوع آسیب بود (۴۹/۳ درصد). این درصد در مردان به ۵۳/۷

۱. نوربها، پیشین، ص ۵

۲. کی‌نیا، ۱۳۵۶: ص ۲۸

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۱۹۷

درصد بالغ می‌شد در حالیکه محل حادثه در خانمها عمدتاً منزل می‌باشد (۷۸/۲ درصد)^۱

۳- علل و عوامل جرم زای فردی

در کنار علل اجتماعی، علل دیگری نیز وجود دارند که در پیدایش و رشد منازعه چندان بی‌تأثیر نیستند. این علل در ساختار شخصیتی و جسمی فرد ریشه دارند. در این قسمت چند مورد از عوامل فردی و درونی مؤثر در جرم منازعه به طور خلاصه بیان خواهند شد.

۱-۳- تأثیر جنسیت

«شکی نیست که در هر جامعه تعداد مردان بزهکار به مراتب بیش از زنان تبهکار آن جامعه است. نگاهی به جمعیت زندان‌ها و آمار زندانیان مرد وزن در کشورهای مختلف مؤید این حقیقت است که اختلاف بسیار فاحش بین تعداد مردان و شمار زنانی که تحت تعقیب کیفری قرار گرفته و محکومیت جزائی یافته‌اند وجود دارد.»^۲ برخی نویسندگان دلیل عدم حضور زنان در آمار و تحلیل‌های جرم‌شناختی را محصول طرز تفکری می‌دانند که در دوران قدیم نسبت به آنها وجود داشته است.^۳ منازعه به خاطر وجود خشونت و جنایت در آن، از جمله جرایم مردانه محسوب می‌شود و محل وقوع آن نیز بیشتر ملاً عام و خیابان‌ها می‌باشد. در مورد زنان، محل حادثه بیشتر منازل و زمینه ایجاد آنها عمدتاً اختلافات خانوادگی می‌باشد. با این وجود، موارد منازعه زنان در خیابان‌ها نیز، دور از انتظار نیست؛ که دلیل آن می‌تواند حضور گسترده‌تر زنان در عرصه‌های اجتماعی باشد. در گذشته به خاطر محدودیت‌ها و بیشتر حجب و حیای زن بودن، اینگونه درگیریها در منظر عموم توسط زنان، کمتر صورت می‌گرفت. طبق نتایج تحقیق پیشین، بیشتر افراد شرکت کننده در نزاع، مذکر (۸۸/۵ درصد) و جوان بوده‌اند.^۴

۱. کاربخش داوری و همکاران، پیشین، ص ۹۷

۲. کی نیا، ۱۳۸۴: ص ۱۴۴

۳. رستمی تبریزی، ۱۳۸۸: ص ۲۸۱

۴. کاربخش داوری و همکاران، پیشین، ص ۹۷

۲-۳- تأثیر سن

«بزهکاری با سن تغییر می‌یابد. کتله دانشمند بلژیکی، این مسأله را خاطر نشان کرده است. سن، مستقیم یا به طور غیرمستقیم، تأثیری عظیم و شگرف در فراوانی و شکل جرائم دارد.»^۱ علمای جرم‌شناسی، دوران زندگی انسان را به ۴ مرحله کودکی، برنائی، پختگی و پیری تقسیم کرده‌اند و بر اساس بررسی‌های آماری، شروع تبهکاری را از ۱۲ سالگی می‌دانند که تا ۱۸ سالگی افزایش آن چندان محسوس نیست. از ۱۸ تا ۲۵ سالگی فعالیت جنائی فزونی می‌یابد و از ۲۵ تا ۳۰ سالگی رقم تبهکاری، باز هم بالاست. نوع تبهکاری هم بر حسب سن متفاوت است.^۲ سن افراد شرکت کننده در نزاع نیز متغیر می‌باشد. دلیل آن تعداد زیاد افراد شرکت کننده در ارتکاب این جرم است که ممکن است از نوجوان گرفته تا سالمند در وقوع جرم مزبور شرکت داشته باشند. با این حال، بیشتر، جوانان و نوجوانان قربانیان اصلی این جرم هستند. زیرا به نظر می‌رسد که حس انتقام جویی و در نتیجه میزان درگیر شدن در نزاع در جوانان بسیار شایع‌تر از سنین بالاتر است.

آمار تحقیق فوق‌الذکر نشان داد، میانگین سنی ۲۸/۹ سال، انحراف معیار ۱۴ سال و میانه سنی شرکت کنندگان در نزاع، ۲۵ سال بوده است. در بین قربانیان نزاع، اختلاف سن از ۳ سال تا ۸۱ سال مشاهده شده است. چهار کودک بین قربانیان بستری شده وجود داشت. خشونت با استفاده از اشیاء تیز و برنده شایع‌ترین مکانیسم صدمه بود؛ بین اشیاء تیز چاقواز همه بیشتر استفاده شده بود (۲۰۴ مورد).^۳

در تحقیق دیگری^۴ که نسبت به ۶۰ مورد از پرونده‌های قتل موجود در سازمان پزشکی قانونی (نیمه اول سال ۷۴ و سه ماهه اول سال ۷۵) که با عنوان نزاع به پزشکی

۱. کی‌نیا، ۱۳۵۵: ص ۱۳

۲. کی‌نیا، ۱۳۸۴، صص ۱۸۶ و ۳۵۲

۳. کاربخش داوری و همکاران، پیشین، ص ۹۷

۴. توفیقی، ۱۳۷۷: ص ۲۳-۱۶

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۱۹۹

قانونی ارجاع شده بودند، تمامی مقتولین مرد بودند. و توزیع سنی آنها بین ۱۴ تا ۷۶ سال و میانگین و میانه سنی آنها به ترتیب ۳۵/۵ و ۲۸ سال بود. شایع‌ترین روش قتل، استفاده از سلاح سرد (۵۴درصد) بود، ۱۲ درصد مقتولین نزاع منجر به فوت، به لحاظ وقوع سکتة قلبی یا مغزی به واسطه فشار ناشی از نزاع بدون هیچ ضرب و جرحی و تنها به صورت مشاجره لفظی اتفاق افتاده است.

۳-۳- اختلالات روانی

در خصوص اختلالات روانی و تأثیر آن بر ارتکاب جرم، مطالعات زیادی صورت گرفته است. در اکثر این مطالعات، مشاهده شده که ارتکاب به جرم در بیماران روانی نسبت به افراد عادی بیشتر است. در بعضی از این مطالعات تأثیر اختلالات روانی بر جرایم خشونت بار، شایع‌تر گزارش شده است. به عنوان نمونه در مطالعه‌ای که در خصوص ۱۳۰ بیمار مبتلا به اختلال روانی که برای تعیین مسئولیت کیفری به بخش روانپزشکی پزشکی قانونی ارجاع شده بود، یافته‌های تحقیق حاکی است که از ۱۳۰ بیمار مورد بررسی، بیشترین مجرمان را بیماران مبتلا به اختلال شخصیت تشکیل داده اند. شدیدترین جرائم را بیماران سایکوتیک به ویژه اسکیزوفرنی و اختلال هذیانی مرتکب شده بودند. همچنین شیوع جرم در این بیماران با جنس مذکر، مجرد بودن، عدم پذیرش درمان و سربار خانواده بودن ارتباط معنی‌داری داشت. در حالی که با عواملی مثل سطح تحصیلات، وضعیت اقتصادی خانواده، مصرف الکل و مواد مخدر، سابقه بروز جرم در بستگان نزدیک و طول مدت بیماری ارتباطی نداشت. شدت جرم فقط با نوع بیماری مرتبط بوده و ارتباطی با سایر عوامل ندارد. همچنین تعداد قابل ملاحظه‌ای از مجرمان دارای اختلال شخصیت ضد اجتماعی که معمولاً اولین ریشه جرم زایی را در بیماران مبتلا به اختلالات روانی به خود اختصاص می‌دهند، مربوط به ارتکاب جرایم خشونت آمیز از ناحیه افراد مزبور است.^۱ با وجود این، مستند به مصاحبه

۱. بحرینیان و همکاران، ۱۳۸۱: ص ۱۷۱-۱۶۸

۲۰۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

دکتر حسین عماری متخصص روانشناسی اجتماعی و پژوهشگر در این حوزه، در بین افراد جامعه ۲۵-۲۰ درصد مبتلا به اختلالات روانی می‌باشند.^۱ از این مصاحبه و نیز تحقیقات مورد اشاره در صدر کلام، می‌توان رابطه منطقی بین حضور افراد در منازعات منتهی به صدمات بدنی و اختلالات روانی کشف کرد..

مبحث دوم- طرق پیشگیری از وقوع جرم منازعه

برای پیشگیری از وقوع جرم، که در حال حاضر از پیچیدگی‌های خاصی برخوردار است، راه کارهای متناسب ضروری به نظر می‌رسد. بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، از جمله وظایف قوه قضائیه را پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین قلمداد کرده است و طبق اصل ۱۵۷، قوه مزبور مکلف به ایجاد تشکیلات مناسب برای تحقق امر پیشگیری از وقوع جرم است. تقسیم بندی‌های متفاوتی از پیشگیری به عمل آمده ولی «تدابیر پیش‌گیرانه از جرم به طور کلی به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته نخست، پیشگیری از جرم از طریق جرم‌انگاری و اجرای مجازات متناسب، کارآمد و بازدارنده می‌باشد که به پیشگیری کیفری موسوم بوده و دسته دوم شامل تدابیر پیش‌گیرانه‌ای است که نتیجه و دستاورد دانش جرم‌شناسی می‌باشد.»^۲ و از آن به پیشگیری اجتماعی و وضعی یاد می‌شود. در این تحقیق به لحاظ اختصار و ارائه مطالب و لزوم تحقیق بیشتر، صرفاً به پیشگیری کیفری و اجتماعی از وقوع جرم در رابطه با بزه منازعه می‌پردازیم.

۱- پیشگیری کیفری از جرم منازعه

منظور از پیشگیری کیفری، اعمال مجازات‌ها و اقدامات مؤثر با استفاده از ابزارهای سرکوب‌گرایانه جهت مقابله با جرایم است. «یکی از اهداف مجازات‌ها جلوگیری از ارتکاب جرم از طریق ارعاب می‌باشد، همان‌گونه که بتام استدلال می‌کرد، چنانچه رنج

۱. به نقل از عماری، مشاهده شده در تاریخ ۹۲/۳/۲۰ www.ghatreh.com

۲. ابراهیمی، ۱۳۸۹: ص ۱۶

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن..... ۲۰۱

تحمل مجازات از لذت تحصیل احتمالی منافع جرم بیشتر باشد، مجرمان بالقوه از ارتکاب جرم خودداری خواهند کرد.^۱ جنبه‌ی ارعابی مجازات‌ها از دو طریق باعث پیشگیری از وقوع جرایم از جمله جرم منازعه می‌شود.

۱- پیشگیری عمومی از جرم

مجازات‌ها با ایجاد ترس در توده‌ی مردم مانع می‌شوند تا دیگران از مبادرت به ارتکاب جرم در آینده امتناع نمایند.

البته تأثیر مجازات‌ها از نظر جلوگیری جرم، بیش از آنکه مربوط به ترس از صدمه‌ی احتمالی ناشی از مجازات (مثل چند سال زندان) باشد، به واکنش اعضای جامعه نسبت به مشروعیت مجازات و وضع اجتماعی مجرم بستگی دارد. اگر جامعه رفتاری را بد بداند و نسبت به آن واکنش نشان دهد، جنبه‌ی بازدارندگی جرم خیلی بیشتر از وقتی است که قانون، آن را جرم دانسته ولی جامعه به آن واکنش نشان ندهد. مثلاً در مورد فرار از مالیات اگرچه قانون آن را جرم شناخته، این فعل قبیح زیادی در جامعه ندارد. به طور کلی میزان نفوذ و موفقیت نظام جزائی از نظر جلوگیری از ارتکاب جرم در آینده بستگی کامل و قطعی با میزان هماهنگی هنجارها و مجازات‌ها با ارزش‌های فرهنگی جامعه دارد.

۲- پیشگیری فردی از جرم

اصولاً مجازات‌ها باید باعث شوند که مرتکب جرم به علت تحمل سختی و مشقت اعمال مجازات، در آینده از ارتکاب جرم خودداری کند. هر چه شدت قبیح رفتار ارتكابی در نظر جامعه بیشتر باشد، مجازات تعیین شده نیز باید شدیدتر لحاظ شود. در سیاست جنائی ایران، جرم منازعه مورد جرم انگاری قرار گرفته و با ابزارهای کیفری با آن مقابله می‌شود. مقنن در ماده ۶۱۵ ق.م.ا (بخش تعزیرات)^۲ به تشریح جرم

۱. صانعی، ۱۳۷۶: صص ۱۶۰ و ۱۶۴

۲. ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «هر گاه عده‌ای با یکدیگر منازعه نمایند هر یک از

۲۰۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

انگاری و تعیین مجازات برای ارتکاب آن پرداخته است. شاید در بدو امر چنین به نظر رسد که مجازات قانونی در نظر گرفته شده برای منازعه، با مؤلفه‌های مدنظر رویکرد سزادهی، دارای تناسب است، زیرا افراد شرکت کننده در نزاع با رفتار خود باعث برهم زدن نظم جامعه و از بین بردن ارزش‌های مورد حمایت اکثریت مردم گردیده، در نتیجه مدیون جامعه تلقی شده و مستحق مجازات محسوب می‌شوند. اما با نگاهی به میزان مجازات مندرج در قانون، به این نتیجه می‌رسیم که مقنن شدت و خطر جرم منازعه و میزان سرزنش پذیری مرتکب را چندان مورد توجه قرار نداده است. این مجازات‌ها با توجه به نتایج تحقیقاتی که در مباحث قبل به آنها اشاره شد و میزان ارائه آمارها در بازه زمانی محدود (کمتر از یک سال)، چندان جنبه بازدارندگی ندارد و از تکرار جرم جلوگیری نمی‌نماید. بنابراین این میزان مجازات، نسبت به نتایج جرم و قابلیت سرزنش آن در جامعه و اخلال در نظم و آسایش عمومی، سبک است و مقنن باید نسبت به تناسب در سزادهی و کارآمدی آن تجدید نظر نماید.

۳- پیشگیری اجتماعی از جرم منازعه

«این پیشگیری با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی است که خود به دو نوع تقسیم می‌شود؛ پیشگیری جامعه مدار و پیشگیری رشد مدار. پیشگیری اجتماعی رشد مدار به دنبال آن است تا با شناسایی عوامل خطر، تقویت عوامل حمایتی و مداخله زودرس از پایداری افراد در بزهکاری جلوگیری کند. پیشگیری جامعه مدار نیز شامل اقدام‌های اجتماعی، اقتصادی

شرکت کنندگان در نزاع حسب مورد به مجازات زیر محکوم می‌شوند:

- ۱- در صورتی که نزاع منتهی به قتل شود به حبس از یک تا سه سال.
 - ۲- در صورتی که نزاع منتهی به نقص عضو شود به حبس از شش ماه تا سه سال.
 - ۳- در صورتی که نزاع منتهی به ضرب و جرح شود به حبس از سه ماه تا یک سال.
- تبصره ۱- در صورتی که اقدام شخص، دفاع مشروع تشخیص داده شود مشمول این ماده نخواهد بود.
تبصره ۲- مجازات‌های فوق مانع اجرای مقررات قصاص یا دیه حسب مورد نخواهد شد.»

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۲۰۳

و فرهنگی پیش گیرنده‌ای می‌شود که نسبت به محیط‌هایی که فرد در آنها کار و زندگی می‌کند، اعمال می‌شوند.^۱ به طور کلی، در خصوص پیشگیری اجتماعی از جرم منازعه، می‌توان به راه کارها و راه بردهایی به شرح ذیل اشاره نمود.

۱-۲- هماهنگی و یکپارچگی فرهنگی

همان طور که در مباحث قبل اشاره شد، نخستین نتیجه مهاجرت، برخورد خرد فرهنگ‌های متفاوت در یک منطقه است و در بسیاری مواقع منجر به نزاع با همدیگر و هنجارشکنی اجتماعی می‌شود؛ در نتیجه، ضرورت وجود هماهنگی و یکپارچگی فرهنگی در جامعه احساس می‌شود. جهت رسیدن به این هدف، دولت‌ها باید تا آنجا که امکان دارد، از روند مهاجرت بکاهند و عوامل جاذبه‌ای که باعث مهاجرت از روستا می‌شود را شناسایی کرده و اقدامات لازم را به عمل آورند. یکی از این اقدامات، حمایت از بخش کشاورزی و همچنین ارثه خدمات آموزشی، بهداشتی، درمانی و رفاهی است؛ که در نتیجه از وقوع مهاجرت و فقر و بیکاری به دنبال آن، جلوگیری به عمل آید.

۲-۲- ترویج سنت میانجی‌گری

میانجی‌گری به روش سنتی، در بسیاری از اختلافات محلی و جرائم خرد و متوسط، باعث می‌شود که از تشدید اختلافات و بروز زمینه‌های بزهکاری پیشگیری به عمل آید. روش کدخدا منشی و پایان دادن به اختلافات از سوی معتمدین و افراد مورد وثوق مردم محل، از قدیمی‌ترین و در بسیاری از موارد از بهترین روش‌های حل و فصل دعاوی است. یک میانجی به عنوان یک حلقه ارتباطی میان طرف‌های منازعه، عمل می‌کند، برداشت هر یک را نسبت به طرف دیگر بهبود می‌بخشد، برای مسأله مورد منازعه راه‌حلی را پیشنهاد می‌نماید و برای پذیرش آنها طرف‌های منازعه را تحت فشار قرار می‌دهد. مهمترین حسن انجام این روش، جلوگیری از وقوع نتایج زیان بار منازعه

۲۰۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

است. در باب مسئله‌ای که شاید آن چنان هم پیچیده نیست و با گفت و گوی ساده حل می‌شود، باید از آسیب‌های بعدی پیشگیری به عمل آورد. خوشبختانه اخیراً مقنن آیین دادرسی کیفری ایران، با توجه به ارزش والای میانجی‌گیری در حل و فصل اختلافات جامعه ایران، وفق ماده ۸۲، در جرایم تعزیری درجه ۸-۶، به دادستان عمومی و انقلاب این امکان را داده است که با شرایط مقرر در قانون، موضوع ارتکاب جرم را به عنوان یک رفتار اختلال در بین روابط افراد و در راستای ایجاد صلح و سازش از طریق ارجاع به میانجی‌گری حل و فصل نماید.^۱ موضوعی که در ماده ۸ قانون شوراهای حل اختلاف نیز مورد توجه مقنن ایران بوده است. به موجب ماده مزبور شوراهای حل اختلاف سراسر کشور که بر اساس سنت حسنه میانجی‌گری و حل اختلاف مردم از طریق مزبور به تصویب رسیده است، صلاحیت دارند که در جرایم قابل گشت و غیرقابل گذشت، موضوع را از طریق میانجی‌گری به صلح و سازش خاتمه دهند و موجب آرامش در

۱. ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۹۲ مقرر می‌دارد: «در جرایم تعزیری درجه شش، هفت و هشت که قابل تعلیق هستند، مقام قضایی می‌تواند به درخواست متهم و موافقت بزه‌دیده یا مدعی خصوصی و با أخذ تأمین متناسب، حداکثر دو ماه مهلت به متهم بدهد تا برای تحصیل گذشت شاکی یا جبران خسارت ناشی از جرم اقدام کند. همچنین مقام قضایی می‌تواند برای حصول سازش بین طرفین، موضوع را با توافق آنان به شورای حل اختلاف یا شخص یا مؤسسه‌ای برای میانجی‌گری ارجاع دهد. مدت میانجی‌گری بیش از سه ماه نیست. مهلت‌های مذکور در این ماده در صورت اقتضاء فقط برای یکبار و به میزان مذکور قابل تمدید است. اگر شاکی گذشت کند و موضوع از جرایم قابل گذشت باشد، تعقیب موقوف می‌شود. در سایر موارد، اگر شاکی گذشت کند یا خسارت او جبران شود و یا راجع به پرداخت آن توافق حاصل شود و متهم فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، مقام قضایی می‌تواند پس از أخذ موافقت متهم، تعقیب وی را از شش ماه تا دو سال معلق کند. در این صورت، مقام قضایی متهم را با رعایت تبصره‌های ماده (۸۱) این قانون حسب مورد، مکلف به اجرای برخی دستورهای موضوع ماده مذکور می‌کند. همچنین در صورت عدم اجرای تعهدات مورد توافق از سوی متهم بدون عذر موجه، بنا به درخواست شاکی یا مدعی خصوصی، قرار تعلیق تعقیب را لغو و تعقیب را ادامه می‌دهد.

تبصره- بازپرس می‌تواند تعلیق تعقیب یا ارجاع به میانجی‌گری را از دادستان تقاضا نماید.»

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۲۰۵

جامعه شوند.^۱

۲-۳- جلویی از رشد خرده فرهنگ‌های انحرافی در جامعه

«در دو دهه اخیر در جامعه ایران، به دلیل رشد خرده فرهنگ‌های لمپنی و قواعد اجتماعی، یک فضای نامناسب فرهنگی به وجود آمده و به سرعت تکثیر شده است؛ این قشر که اصطلاحاً افراد تازه به دوران رسیده نامیده می‌شوند، بر اثر استفاده از فضای اقتصادی واسطه‌گری و دلالی در ایران توانسته‌اند به سرعت پولدار شوند؛ در حالی که از لحاظ فرهنگی در سطح پایینی قرار دارند. تحقیقات نشان می‌دهد این افراد، عموماً اتومبیل‌های گران قیمت سوار می‌شوند و در آپارتمان‌های لوکس زندگی می‌کنند، اما اکثراً در دعواها و نزاع‌ها، از فحش‌های رکیک استفاده می‌کنند و در خیابان به سرعت برای گرفتن حقشان، با سایر مردم دست به یقه می‌شوند.»^۲ نتیجه وجود چنین مواردی، افت مسائل اخلاقی و فرهنگ اخلاق در جامعه است که باعث می‌شود فرهنگ عمومی دچار خلأ یا کاستی شود. بنابراین، فرهنگ سازی و تولید الگوهای مناسب اخلاقی در جامعه، احساس می‌شود. در این رابطه باید برنامه‌ریزی فرهنگی صورت گیرد. نقش رسانه در این زمینه بسیار حائز اهمیت می‌باشد، بخصوص در سال‌های اخیر که گرایش به سمت ماهواره و شبکه‌های خارجی که با برنامه‌ها و فیلم‌های نامناسب از لحاظ اخلاقی و ترویج خشونت، زمینه گسترش بی‌اخلاقی در جامعه را فراهم می‌آورند،

۱. ماده ۸ قانون شوراهای حل اختلاف مقرر می‌دارد: «در موارد زیر شورا با تراضی طرفین برای صلح و سازش اقدام می‌نماید:

الف- کلیه امور مدنی و حقوقی

ب- کلیه جرایم قابل گذشت

ج- جنبه خصوصی جرایم غیرقابل گذشت

تبصره: در صورتی که رسیدگی شورا با درخواست یکی از طرفین صورت پذیرد و طرف دیگر تا پایان جلسه اول عدم تمایل خود را برای رسیدگی در شورا اعلام نماید شورا درخواست را بایگانی و طرفین را به مرجع صالح راهنمایی می‌نماید.»

۲. ناظری، ۱۳۸۹: صص ۳۰ و ۳۱

افزایش پیدا کرده است. بنابراین رسانه باید برنامه‌هایی تولید کند که مردم را به سمت خود جلب کند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

جرم منازعه از جمله جرایم علیه اشخاص است که اصولاً در جوامع توسعه نیافته و به دور از روش‌های حل منازعات مبتنی بر عقلانیت، بروز و ظهور می‌یابد. قانونگذار ایران در ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی جرم صدمات بدنی در اثنای منازعه را پیش بینی کرده است. از آنجا که با وجود اهمیت بررسی جرم شناختی این جرم از حیث علل و عوامل وقوع آن، تحقیقات کافی صورت نگرفته است، با توجه به تحقیقات میدانی صورت گرفته در این زمینه در بازه زمانی شهریور ۷۸ تا شهریور ۷۹ و نیمه اول سال ۷۴ و سه ماهه اول سال ۷۵، مشاهده می‌شود که عوامل نامساعد فردی و اجتماعی در بروز این جرم دخالت مستقیم و اساسی دارند. علل و عوامل جرم‌زای فردی، شامل تأثیر جنسیت که در بین جمعیت کیفری انجام گرفته، ۸۸/۵ درصد را به لحاظ مذکر بودن افراد و شرکت کننده در منازعه و نیز از حیث سن، غالباً افراد شرکت کننده بین سنین ۱۸-۲۵ سالگی را نشان می‌دهد. تأثیر دو عامل جنسیت و سن در بروز جرم، امری مبرهن است. همچنین اگرچه در تحقیقات میدانی مزبور، اختلالات روانی اشخاص شرکت کننده در منازعه مورد تحقیق قرار نگرفته است، اما با توجه به تحقیقات دیگری که عامل اختلالات روانی در بروز جرم را نشان می‌دهد، نمی‌توان اختلالات روانی منازعه کنندگان را بی‌تأثیر در ارتکاب جرم دانست. در خصوص علل و عوامل طبیعی و اجتماعی به طوری که تحقیقات میدانی مورد اشاره در مقاله نشان می‌دهد، فصل گرما تأثیر نسبتاً قابل توجهی در ارتکاب نزاع دسته‌جمعی دارد. به طوری که ۳۳/۸ از منازعات جمعیت کیفری در فصل تابستان صورت گرفته است. در خصوص علل و عوامل اجتماعی جرم نیز، می‌توان با توجه به داده‌های تحقیق مورد استناد، به فقر فرهنگی منازعه کنندگان به طور مشخص اشاره کرد. به طوری که تعداد نسبتاً قابل

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن.....۲۰۷

توجهی از منازعه کنندگان کاملاً بی سواد و یا کم سواد بوده‌اند. نکته دیگری که در مورد علل فقر فرهنگی قابل ملاحظه در داده‌های آماری موجود است، فاقد انسجام خانوادگی و ناامن بودن محل آرامش یعنی خانه شخصی افراد جامعه است. زیرا در تحقیقات مزبور (۷۸/۲ درصد) از نزاع‌های واقع شده، در محل خانه اتفاق افتاده که بیانگر اختلاف در بین افراد خانواده است. در خصوص اختلاف فرهنگی، به طوری که در تحقیق مشاهده شد، مهاجرت بی‌رویه به یکی از روستاهای بخش خواجه از توابع شهرستان هریس در آذربایجان شرقی، در مقایسه با روستای دیگر در همین استان، نشان داد که می‌تواند از علل و عوامل اجتماعی بروز جرم منازعه باشد. با توجه به علل نامساعد فردی و اجتماعی مورد اشاره، ارائه راه کارهای لازم برای پیشگیری از وقوع این جرم امری ضروری است. در این تحقیق، به دو دسته اصلی از انواع پیشگیری، شامل پیشگیری اجتماعی و کیفری از ارتکاب جرم منازعه پرداخته شده است. در پیشگیری کیفری بر اساس نظریه بتنام و با توجه به کمیت وقوع منازعات در بازه زمانی محدود در این تحقیقات، به نظر می‌رسد که مجازات‌های مقرر در ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی، جنبه بازدارندگی ندارد و مانعی برای جلوگیری از ارتکاب جرم توسط منازعه کنندگان، به شمار نمی‌رود. لذا اصلاح این ماده و تغلیظ مجازات‌ها در ماده فوق‌الذکر به نحوی که جنبه بازدارندگی داشته باشد، ضروری است.

از لحاظ پیشگیری اجتماعی نیز، لازم است که سنت میانجی‌گری در رفع اختلافات محلی به عنوان یک امر ضروری از طریق متولیان امر، توسعه یابد و همچنین از رشد خرده فرهنگ‌های انحرافی در جامعه با راه کارهایی از قبیل توسعه آموزش همگانی و جلوگیری از ترویج خشونت به ویژه از طریق رسانه‌های همگانی اقدام لازم صورت گیرد.

۲۰۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

منابع و مأخذ

الف: کتاب‌ها

۱. احمدی، حبیب، جامعه‌شناسی انحرافات، ۱۳۸۸، چاپ سوم، تهران، انتشارات سمت
۲. ستوده، هدایت‌الله، آسیب‌شناسی اجتماعی، ۱۳۸۰، چاپ هشتم، تهران، نشر آوای نور
۳. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۶، چاپ هفتم، جلد دوم
۴. کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ۱۳۸۴، جلد اول، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
۵. نجفی‌توانا، علی، جرم‌شناسی، ۱۳۸۱، چاپ دوم، تهران، نشر سنجش و آموزش
۶. نوربها، رضا، زمینه جرم‌شناسی، ۱۳۸۰، چاپ دوم، تهران، انتشارات گنج دانش

ب- مقالات

۷. ابراهیمی، شهرام، رجیبی، ابراهیم، پیشگیری در نظریه‌های جرم‌شناسی و گستره محدودیت آن، ۱۳۸۹، مجله تخصصی علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۳
۸. بحرینیان، سید عبدالمجید، مقصود لو، صفا، قدوسی، آرش، بررسی شیوع و شدت جرایم در بیماران مبتلا به اختلالات روانی، پژوهش در پزشکی، ۱۳۸۱، سال ۲۶ شماره ۳
۹. توفیقی، حسن، ناجی، محمدرضا، بررسی علل مختلف مرگ در نزاع‌های منجر به فوت، مرداد و شهریور ۱۳۷۷، مجله علمی پزشکی قانونی، شماره ۱۴
۱۰. چاله‌چاله، فرشید، اصول و مبانی پیشگیری از جرم، خرداد و تیر ۱۳۸۷، ماهنامه حقوق «دادرسی»، شماره ۶۸

علل و عوامل ارتکاب جرم منازعه و راه‌های پیشگیری از آن..... ۲۰۹

۱۱. رستمی تبریزی، لمیاء، درآمدی بر رویکرد جنسیتی جرم‌شناسی، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵۰

۱۲. کاربخش داوری، مژگان، زرگر، موسی، زارعی، محمدرضا، حاجی، علی، الگوی خشونت به دنبال منازعه در موارد منجر به بستری قربانیان در شش مرکز حوادث شهر تهران، تابستان ۱۳۸۳، مجله علمی پزشکی قانونی، شماره ۳۴

۱۳. کی نیا، مهدی، آمار جنائی، بهمن ۱۳۵۶، حقوق «ماهنامه قضایی»، شماره ۱۴۳
۱۴. کی نیا، مهدی، ویژگی‌های تبهکاری روستایی، خرداد ۵۷، ماهنامه قضایی، شماره ۱۴۷

۱۵. کی نیا، مهدی، اقتضای سن از دیدگاه جرم‌شناسی، آذر ۱۳۵۵، روانشناسی و علوم تربیتی «مکتب‌مام» شماره ۸۴

۱۶. ناظری، مهرداد، افت سرمایه اجتماعی گسترش نزاع‌های خیابانی، اسفند ۸۸ و فرودین ۸۹، ماهنامه گزارش (اجتماعی، اقتصادی، سیاسی)، شماره ۲۱۶

۱۷. نایی، هوشنگ، جورخواجه، تقی، ریشه‌یابی نزاع‌های دسته‌جمعی (مورد مطالعه روستاهای کویچ و افشرد از توابع بخش خواجه در استان آذربایجان شرقی، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، نشریه جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی «توسعه روستایی»، شماره ۱

ج- پایان‌نامه

۱۸. میبیدی، امیر رضا، بررسی اختلافات و نزاع‌های جمعی و عوامل مؤثر در پیشگیری و کنترل آن در استان چهارمحال و بختیاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، سال ۱۳۸۲

د- سایت‌ها

۱۹. عماری، حسین، مصاحبه راجع به اختلالات روانی و تأثیر آن در ایجاد نزاع، مشاهده شده به تاریخ ۹۲/۳/۲۰ در سایت www.ghatreh.com

۲۰. قادری، الهه، خشونت در ایران و جرایم خشونت‌آمیز، مشاهده شده به تاریخ

۲۱۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶

۹۱/۱۱/۱۰ در سایت www.lawtoday.ir